

MUQOYASALI O'QITISH METODIKASINI LOYIHALASHTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Mo'minova Gulsanam Safarovna

Osiyo Xalqaro Universiteti Pedagogika fakulteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada muqoyasali o'qitish metodikasini pedagogik jihatdan loyihalashtirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil etiladi. Tadqiqotda muqoyasa usulining kognitiv rivojlanishdagi o'rni, ta'lim mazmunini tuzishda qo'llaniladigan didaktik tamoyillar, shuningdek, o'quvchi va talabalarda bilimlarni qayta ishlash qobiliyatini shakllantirish mexanizmlari keng yoritilgan. Muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalashda asosiy bo'g'inlar: maqsad va natija orientatsiyasi, ta'lim mazmunining strukturaviy uyg'unligi hamda o'quvchi faoliyatini faollashtiruvchi metodlarning integratsiyasi ekanligi asoslanadi. Maqolada xorijiy va mahalliy tajribalar sintezi, shuningdek O'zbekiston ta'lim tizimining milliy xususiyatlari inobatga olingan holda metodikani loyihalashning konseptual modeli taklif etiladi.*

Kalit so'zlar: *muqoyasali o'qitish, metodika loyihalash, pedagogik asoslar, bilimlarni qayta ishlash, didaktik tamoyillar, kognitiv faollik, ta'lim texnologiyalari, o'qitish sifati, metakognitiv ko'nikmalar, pedagogik model.*

Annotation; *This article analyzes the theoretical and practical foundations of pedagogically designing comparative teaching methodology. The study broadly covers the role of the comparative method in cognitive development, the didactic principles applied in constructing educational content, and the mechanisms for developing students' ability to reprocess knowledge. It substantiates that the main components in designing comparative teaching methodology include goal and outcome orientation, structural coherence of educational content, and integration of methods that activate learner activity. The article proposes a conceptual model for designing the methodology, taking into account the synthesis of foreign and local experiences, as well as the national characteristics of the Uzbekistan education system.*

Keywords: *comparative teaching, methodology design, pedagogical foundations, knowledge reprocessing, didactic principles, cognitive activity, educational technologies, quality of teaching, metacognitive skills, pedagogical model.*

Zamonaviy ta'lim paradigmasining evolyutsiyasi shuni ko'rsatadiki, bilimlarni oddiy uzatish modeli sifat jihatidan yangi yondashuvlar bilan almashtirilmoqda. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida o'quvchilardan nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni tanqidiy ko'z bilan tahlil qilish, tizimli muqoyasa etish va ijodiy qayta ishlash talab etiladi. Aynan shu zaruriyat muqoyasali o'qitish

metodikasini yangicha pedagogik kontekstda loyihalashtirishning ilmiy asosini shakllantiradi.

Muqoyasa – bu insonning tafakkur faoliyatidagi eng qadimiy operatsiyalaridan biri bo'lib, uning ta'limdagi ahamiyati antik davr faylasuflaridan boshlab ilmiy adabiyotlarda qayd etib kelingan. Biroq muqoyasani mustaqil pedagogik metodika sifatida tizimli loyihalash, uning ichki tuzilmasi, bosqichlari va natijalarini didaktik tomondan asoslash zamonaviy pedagogika fanining dolzarb vazifasi bo'lib qolmoqda. Xususan, O'zbekistonda ta'limni modernizatsiya qilish jarayonida muqoyasali o'qitish metodikasining milliy ta'lim tizimiga moslashtirilgan konseptual modelini ishlab chiqish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalashtirishning pedagogik asoslarini kompleks ilmiy tahlil qilish, uning asosiy tamoyillari va komponentlarini aniqlash hamda metodikani amalga oshirishning konseptual modelini taklif etishdan iborat.

Muqoyasa usulining pedagogik asoslari bir necha nazariy manbalarga tayanadi. Birinchi navbatda, psixologik nuqtai nazardan muqoyasa tafakkur operatsiyalari ichida tahlil va sintez bilan chambarchas bog'liq bo'lib, L.S.Vigotskiyning zona ta'limoti hamda J.Piajenning kognitiv rivojlanish nazariyasida alohida o'rin egallaydi. Vigotskiy muqoyasani yaqin rivojlanish zonasida amalga oshiriladigan intellektual faoliyatning asosiy shakli sifatida ta'riflagan bo'lsa, Piaje fikrlashning operatsional bosqichida muqoyasali taxminlar orqali tushunchalar sistemasining shakllanishini asoslab bergan.

Didaktik nazariyada muqoyasa usuli masalasini Y.K.Babanskiy, I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin va boshqa olimlar o'rganishgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, muqoyasa o'qitish usullari tizimida ikki tomonlama funktsiya bajaradi: bir tomondan, u bilim uzatishning samarali vositasi, ikkinchi tomondan, o'quvchilarning mustaqil kognitiv faoliyatini uyg'otuvchi metodologik asos hisoblanadi. Mazkur ikki funktsiyani muvozanatli birlashtirish muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalashtirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Milliy pedagogika fani vakillari E.G'oziev, N.Musayeva, R.Mavlonova va boshqalarning asarlarida ham muqoyasali usulga alohida e'tibor berilgan. Xususan, E.G'oziev o'zining psixologiya bo'yicha asarlarida muqoyasa, tasnif va umumlashtirish operatsiyalarini intellektual faoliyatning asosiy zanjiri sifatida belgilaydi. Bu esa muqoyasali o'qitishni pedagogik va psixologik jihatdan bir vaqtda asoslash imkonini beradi.

Muqoyasali o'qitish metodikasini pedagogik jihatdan loyihalashtirishda bir qator asosiy tamoyillarga rioya qilish zarur. Bu tamoyillar metodikaning ichki mantiqini shakllantiradi va uning amaliy samaradorligini belgilaydi.

Maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili. Muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalashda eng avvalo ta'lim maqsadlari aniq va o'lchanadigan tarzda belgilanishi lozim. Bloom taksonomiyasi asosida maqsadlarni bilish, tushunish, qo'llash, tahlil

qilish, baholash va yaratish darajalariga ko'ra differensiallashtirish muqoyasa faoliyatining chuqurligini belgilaydi. Metodika shunday loyihalash kerakki, har bir muqoyasa topshirig'i o'quvchini taksonomiyaning yuqori darajalariga yo'naltirsin.

Mazmuniy izchillik tamoyili. Muqoyasali topshiriqlar ta'lim mazmunining mantiqiy ketma-ketligida joylashtirilishi kerak. Soddadan murakkabga, yaqindan uzoqqa, aniqdan mavhumga qarab borish printsipi muqoyasa ob'ektlarini tanlash va tartiblashtirish uchun asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Bu tamoyil o'quvchining oldingi bilimlarini yangi bilimlar bilan muqoyasa qilish orqali kognitiv ko'prik qurishga imkon beradi.

Faollik tamoyili. Muqoyasa passiv idrok etish jarayoni emas, balki aktiv intellektual mehnat talabini qo'yadigan jarayon sifatida loyihalashtirilishi zarur. Bu tamoyilga ko'ra, metodika o'quvchini muqoyasa ob'ektlarini mustaqil aniqlash, mezonlar tanlash va xulosalar chiqarishga undasin. Faqat faol muqoyasa faoliyati orqali bilimlarni qayta ishlash qobiliyati rivojlanadi.

Integrativlik tamoyili. Muqoyasali o'qitish metodikasi fanlararo aloqalarga tayanishi kerak. Bir fanda o'rganilgan muqoyasa ko'nikmalari boshqa fanlarda ham qo'llanishi, shu tarzda metakognitiv ko'nikmalar umumlashtirilgan holda rivojlanishi lozim. Integrativlik tamoyili metodikani tor fan chegarasidan chiqarib, universal tafakkur vositasiga aylantiradi.

Refleksivlik tamoyili. Metodikaning muhim komponenti o'quvchilarning o'z muqoyasa faoliyatini tanqidiy baholab, uni takomillashtirishga yo'naltirilgan refleksiv amallarni o'z ichiga olishidir. Refleksiya muqoyasani mexanik operatsiyadan ongli pedagogik texnologiyaga aylantirishning kaliti hisoblanadi.

Muqoyasali o'qitish metodikasini muvaffaqiyatli loyihalash uchun quyidagi izchil bosqichlardan iborat tizimli yondashuvni amalga oshirish tavsiya etiladi.

Birinchi bosqich – diagnostika va tahlil. Bu bosqichda ta'lim sub'ektlarining muqoyasa ko'nikmalari mavjud darajasi aniqlanadi. O'quvchilarning kognitiv tayyorgarlik darajasi, bilimlarni qayta ishlash qobiliyatidagi farqlar va muqoyasa operatsiyasini amalga oshirishdagi qiyinchiliklar diagnostik vositalar yordamida o'rganiladi. Shuningdek, ta'lim mazmunidagi muqoyasa uchun material sifatida xizmat qila oladigan ob'ektlar, hodisalar va jarayonlar inventarizatsiya qilinadi.

Ikkinchi bosqich – maqsad va natija matritsasini ishlab chiqish. Diagnostika natijalariga ko'ra, metodikaning umumiy va xususiy maqsadlari aniqlanadi. Har bir muqoyasa faoliyati uchun kutilayotgan o'quv natijalari aniq mezonlar orqali belgilanadi. Bloom taksonomiyasi asosida tuzilgan natija matritsasi muqoyasa topshiriqlarini loyihalash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Uchinchi bosqich – metodika komponentlarini ishlab chiqish. Bu bosqichda muqoyasa ob'ektlari tanlanadi, muqoyasa mezonlari va parametrlari belgilanadi, muqoyasali topshiriqlar tizimi yaratiladi hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining metodologik izi (texnologik karta) ishlab chiqiladi. Muqoyasali topshiriqlar turlari:

yonma-yon taqqoslash, kontrast tahlil, analogiya izlash, umumiy va farqli belgilarni ajratish, muqoyasali diagramma tuzish kabi variantlarni o'z ichiga olishi lozim.

To'rtinchi bosqich – aprobatsiya va tuzatish. Loyihalashtirilgan metodika tajriba o'qitish sharoitida sinab ko'riladi. Aprobatsiya jarayonida o'quvchilarning muqoyasa faoliyatidagi qiyinchiliklar kuzatiladi, formativ baholash ma'lumotlari yig'iladi va tahlil qilinadi. Bu bosqichdagi tuzatishlar metodikani optimal holatga keltirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Beshinchi bosqich – joriy etish va monitoring. Metodika doimiy monitoring tizimi bilan birga joriy etiladi. Monitoring ko'rsatkichlari sifatida o'quvchilarning muqoyasa operatsiyasini mustaqil qo'llash darajasi, bilimlarni qayta ishlash tezligi va sifati, kognitiv faollik dinamikasi, shuningdek ta'lim natijalari sifati inobatga olinadi.

Yuqoridagi nazariy va metodologik tahlillar asosida muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalashtirishning konseptual modeli quyidagi tarkibiy qismlardan iborat deb belgilanadi.

Modelning birinchi qatlami – metodologik zamin – muqoyasali o'qitishning falsafiy, psixologik va didaktik asoslarini o'z ichiga oladi. Bu qatlam modelning barcha keyingi komponentlari uchun nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi. Falsafiy asoslar konstruktivizm va pragmatizm ta'lim falsafalariga, psixologik asoslar Vigotskiy, Piaje, Bruner nazariyalariga, didaktik asoslar esa sistemli va kompetentlikka asoslangan ta'lim yondashuvlariga tayanadi.

Modelning ikkinchi qatlami – protsessual tuzilma – muqoyasali o'qitish jarayonini bosqichlar, shakllar, metodlar va vositalar birligi sifatida tasvirlaydi. Protsessual tuzilmada o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining o'zaro aloqasi, muqoyasa operatsiyasining bajarilish algoritmi va refleksiv komponent o'z aksini topadi.

Modelning uchinchi qatlami – natijalar va baholash tizimi – muqoyasali o'qitishning qisqa muddatli (dars darajasida), o'rta muddatli (mavzu darajasida) va uzoq muddatli (o'quv yili va umrboqiy ta'lim darajasida) natijalarini belgilaydi. Bu qatlamda formativ va summativ baholash vositalari, o'z-o'zini baholash va tengdoshlar baholash mexanizmlari aks ettirilgan.

Modelning to'rtinchi qatlami – kontekstual omillar – ta'lim muhiti, madaniy-milliy xususiyatlar, o'quvchilar kontingenti va ta'lim muassasasi imkoniyatlari kabi tashqi sharoitlarni hisobga oladi. O'zbekiston ta'lim tizimi uchun kontekstual omillar qatorida milliy pedagogik an'analar, "Ilk qadam" va "Maktab ta'limi" kabi milliy ta'lim konsepsiyalari, shuningdek O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va unga muvofiq ishlab chiqilgan davlat ta'lim standartlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy ta'lim tizimlari tajribasini o'rganish muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalashtirishda qimmatli orientirlar beradi. Fin ta'lim tizimida fenomenologik yondashuv asosida muqoyasali o'qitish fanlararo integratsiya orqali amalga oshiriladi; o'quvchilar bir hodisani turli fanlar nuqtai nazaridan muqoyasa qilib

o'rganish orqali chuqur tushunish ko'nikmalarini egallaydi. Singapur ta'lim modelida esa strukturaviy muqoyasa (CPA – Concrete-Pictorial-Abstract) yondashuvi matematik tafakkurni rivojlantirishda qo'llaniladi va bu yondashuv boshqa fanlarga ham muvaffaqiyatli tatbiq etilmoqda.

PISA 2022 natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, yuqori ko'rsatkichga erishgan mamlakatlar ta'lim tizimlarida muqoyasali tahlil ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu mamlakatlar o'quvchilari murakkab, ko'p qirrali masalalarni muqoyasali yondashuv orqali yechishda statistik jihatdan sezilarli ustunlikka ega.

O'zbekiston milliy ta'lim tizimida muqoyasali o'qitishning o'ziga xos an'analari mavjud. Xalq pedagogikasidagi maqollar, topishmoqlar va latifalar asrlar davomida muqoyasali tafakkurni shakllantiruvchi vosita sifatida xizmat qilgan. Zamonaviy kontekstda esa O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish yo'nalishlari belgilab berilgan bo'lib, ushbu hujjatlarda ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish alohida ustuvorlik sifatida ta'kidlangan.

Maqolada bayon etilgan nazariy tahlil va metodologik ishlanmalar asosida bir qator muhim xulosalar va takliflar shakllandi. Tajriba-sinov ishlari natijalari ko'rsatdiki, muqoyasali o'qitish metodikasini yaxlit tizim sifatida loyihalash an'anaviy muqoyasa usulidan faqat alohida usul sifatida foydalanishga nisbatan sezilarli ustunliklarga ega.

Birinchidan, tizimli muqoyasali o'qitish sharoitida o'quvchilarning bilimlarni qayta ishlash ko'rsatkichlari statistik jihatdan yuqori bo'ladi. Bu narsa ayniqsa mavzulararo va fanlararo muqoyasa holatlarida yaqqol ko'rinadi. Ikkinchidan, muqoyasali metodika o'quvchilarning o'quv motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi: o'quvchilar faqat javobni bilish emas, balki nima uchun u boshqa javobdan farq qilishini tushunishga ishtiyok bildiradi.

Uchinchidan, muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalashtirishda o'qituvchilarning professional tayyorgarligi hal qiluvchi omil ekanligini ta'kidlash zarur. O'qituvchi o'zi muqoyasa operatsiyasini chuqur bilmaguncha, u bu metodikani ta'limda samarali qo'llay olmaydi. Shu bois pedagogik ta'lim muassasalarida muqoyasali o'qitish metodikasini loyihalash bo'yicha alohida kurslarni kiritish maqsadga muvofiqdir.

To'rtinchidan, raqamli ta'lim vositalari muqoyasali o'qitish metodikasini sezilarli darajada boyitish imkonini beradi. Interaktiv Venn diagrammalari, qiyosiy jadvallar, muqoyasali prezentatsiya shablonlari va sun'iy intellektga asoslangan muqoyasa tahlil tizimlari metodikani yangi sifat darajasiga ko'taradi.

Muqoyasali o'qitish metodikasini pedagogik jihatdan loyihalash ta'lim sifatini oshirishning samarali yo'li bo'lib, u bir necha fundamental asoslarga tayanadi: nazariy-metodologik asos, didaktik tamoyillar tizimi, bosqichma-bosqich loyihalash jarayoni va kontekstga moslashtirilgan konseptual model. Mazkur asoslarning

kompleks birligi metodikani nazariy konstruksiyadan amaliy pedagogik vositaga aylantiradi.

Muqoyasali o'qitish metodikasining samaradorligi ko'p jihatdan uning tizimlilikiga, ya'ni alohida usul emas, balki yaxlit metodologik yondashuv sifatida loyihalashtirilishiga bog'liq. Ta'lim maqsadlaridan boshlab baholash tizimigacha bo'lgan barcha komponentlarning muqoyasali metodika atrofida uyg'unlashtirilishi iste'dodli pedagogik texnologiyani yuzaga keltiradi.

Kelajakdagi tadqiqotlarda muqoyasali o'qitish metodikasining maktabgacha ta'limdan oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlardagi o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, raqamli muhitda muqoyasali o'qitish imkoniyatlarini kengaytirish va milliy ta'lim standartlari bilan munosabatini yanada chuqurlashtirish zarur. Shu bilan birga, muqoyasali o'qitish metodikasini qo'llashda o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash tizimini takomillashtirish pedagogik ta'lim muassasalarining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va yosh avlodni intellektual rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5847-son qarori. – 2019.
3. G'oziev E. G'. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 320 b.
4. Musayeva N. N. Pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. – 288 b.
5. Mavlonova R. A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: Fan, 2015. – 248b.
6. Vygotsky L. S. Thought and Language. – Cambridge: MIT Press, 1986. – 287p.
7. Piaget J. The Psychology of Intelligence. – New York: Routledge, 2001. – 222p.
8. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 1956. – 207 p.
9. Bruner J. S. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 1977. – 97 p.
10. Lerner I. Ya. Didakticheskiye osnovy metodov obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1981. – 185 s.
11. Babanskiy Yu. K. Optimizatsiya protsessa obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1977. – 256 s.
12. Marzano R. J., Pickering D. J. Dimensions of Learning Teacher's Manual. – Alexandria: ASCD, 1997. – 304 p.

13. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2009. – 378 p.
14. OECD. PISA 2022 Results: The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, 2023.
15. Anderson L. W., Krathwohl D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. – New York: Longman, 2001. – 352 p.
16. Jonassen D. H. Learning to Solve Problems: A Handbook for Designing Problem-Solving Learning Environments. – New York: Routledge, 2011. – 296 p.
17. Niyozov N. R. Pedagogik texnologiyalar va ta'lim sifati. – Toshkent: Muharrir, 2021. – 176 b.
18. Yusupova M. O. Ta'limda interfaol metodlar. – Toshkent: TDPU, 2019. – 152b.
19. Skatkin M. N. Sovershenstvovaniye protsessa obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1971. – 206 s.
20. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.